

ברכת המזון: מקורות ונוסחאות

Birkat haMazon: Sources and Liturgy

(1) דברים ח:ז-

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל-אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינַת וּתְהַמֹּת יֵצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר: אֶרֶץ חֹטָה וּשְׁעָרָה וְגֵפֶן וּתְאֵנָה וְדִמְיוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְפַּנֵּת הַנֹּאכֵל-בָּהּ לֶחֶם לֹא-תִחָסֵר כָּל בַּיִת אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרֹזֶל וּמִהַרְרֵיהָ תִּחְצֵב נְחֹשֶׁת:

וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ עַל-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ:

For Hashem your God is bringing you into a good land, a land of brooks of water, of fountains and depths, springing forth in valleys and hills; 8 a land of wheat and barley, and vines and fig-trees and pomegranates; a land of olive-trees and honey; 9 a land wherein you shall eat bread without scarceness, you will not lack any thing in it; a land whose stones are iron, and out of whose hills you may dig brass. 10 And you shall eat and be satisfied and bless Hashem your God for the good land which He has given you.

(2) דברים ג:כה

אֶעֱבְרָה-נָא וְאֶרְאֶה אֶת-הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטֹּב הַזֶּה וְהַלְבִּנֹן:

(3) תהלים לד:ד

גִּדְלוּ לַה' אֱתֵי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

(4) דברים לב:ג

כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הִבּוּ גִדְל לַאֱלֹהֵינוּ:

(5) שמות כג:כה

וְעַבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךְ אֶת-לַחְמְךָ וְאֶת-מִימֶיךָ וְהִסְרֵתִי מִחֲלָה מִקֶּרְבְּךָ:

(6) שמואל א ט:ג

כְּבִיאֲכֶם הָעֵיד כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטָרֶם יַעֲלֶה הַבִּמְתָּה לֵאכֹל כִּי לֹא-יֹאכֵל הָעַם עַד-בָּאוּ כִּי-הוּא יִבְרַךְ הַזֹּבַח אַחֲרֵי-כֵן יֹאכְלוּ הַקָּרָאִים וְעַתָּה עָלוּ כִּי-אֲתוּ כְהִיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ:

(7) תוספתא מסכת ברכות פרק ו

ברכת המזון מן התורה שנא'

ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון

וברכת את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה

על הארץ זו ברכת הארץ

הטובה זו ירושלים וכה"א החר הטוב הזה

אשר נתן לך זה הטוב והמטיב

(8) ברכות מח:

אמר רב נחמן

משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן
יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ

דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים

דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך

הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר

דאמר רב מתנא

אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב

והמטיב שניתנו לקבורה

הטוב שלא הסריחו

תנו רבנן

סדר ברכת המזון כך היא

ברכה ראשונה ברכת הזן

שניה ברכת הארץ

שלישית בונה ירושלים

רביעית הטוב והמטיב

ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע

רבי אליעזר אומר

רצה לאומרה בנחמה אומרה

בברכת הארץ אומרה

בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה

וחכמים אומרים

אינו אומרה אלא בנחמה בלבד

חכמים היינו תנא קמא

איכא בינייהו דיעבד

תנו רבנן

מנין לברכת המזון מן התורה?

שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן

את ה' אלהיך זו ברכת הזמן

על הארץ זו ברכת הארץ

הטובה זו בונה ירושלים

וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון

אשר נתן לך זו הטוב והמטיב

אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין

אמרת קל וחומר

כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן

רבי אומר

ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן

אבל ברכת הזמן מדלו לה' אתי נפקא

על הארץ זו ברכת הארץ

הטובה זו בונה ירושלים

וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון

הטוב והמטיב יבנה תקנוה

אין לי אלא לאחריו לפניו מנין

תלמוד לומר

אשר נתן לך משנתן לך

רבי יצחק אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר וברך את לחמך ואת מימך,

אל תקרי וברך אלא וברך, ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו.

רבי נתן אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר:

כבאכס העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הובח אחרי כן יאכלו הקראים

(9) ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה יט

והמצוה הי"ט היא שצונו לברכו יתעלה אחר כל אכילה והוא אמרו (ר"פ עקב) ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולשון התוספתא (ברכו' רפ"ו) ברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה'

(10) הלכות ברכות פ"א

א) מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, ואינו חייב מן התורה אלא אם כן שבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, ומדברי סופרים אכל אפילו כזית מברך אחריו.
 טז) כל העונה אמן אחר ברכתיו הרי זה מגונה, והעונה אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות הרי זה משובח, כגון אחר בונה ירושלים בברכת המזון ואחר ברכה אחרונה של קריאת שמע של ערבית, וכן בסוף כל ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות עונה בה אמן אחר עצמו.
 יז) ולמה יענה אמן אחר בונה ירושלים והרי אחריה ברכת הטוב והמטיב, מפני שברכה זו בימי חכמי משנה תקנוה וכאלו היא תוספת, אבל סוף עיקר הברכות של ברכת המזון היא בונה ירושלים, ולמה לא יענה אמן אחר אהבת עולם מפני שהיא סוף ברכות ראשונות של קריאת שמע וכן כל כיוצא בה מברכות שמברכין אותן תחלה לדבר כגון ברכות שמברכין לפני קריאת מגילה והדלקת נר חנוכה, למען לא יפסיק באמן בין ברכה ובין הדבר שבירך עליו.

(11) מדרש תנחומא מסעי פרק ה

וידבר ה' [אל משה לאמר] צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען וגו' (במדבר לד א ב). ילמדנו רבינו עד שלא נכנסו לארץ כיצד היו מברכין על המזון, כך שנו רבותינו עד שלא נכנסו לארץ היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל, משנכנסו היו מברכין על הארץ ועל המזון, כיון שחרבה ירושלים הוסיפו בונה ירושלים, משנקברו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורות, ואין לך חביב מכולם יותר מברכת הארץ, שכן אמרו חכמים כל שאינו מזכיר בברכת המזון, על הארץ ועל המזון, ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה חיים ומזון, לא יצא ידי חובתו, אמר הקב"ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל,

(12) ראב"ה ח"א - מסכת ברכות סימן קל

א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות. ומסקנא אמר רב פפא לומר שצריכה שתי מלכיות לבר מדידה, ומיהו בהזן איכא מלכות בתחילת הברכה [ו]להכי לא תיקנו גם כנגדה. ולהכי אמרינן בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו וכו' רועה ישראל וכו'. ומפני שמשה ויהושע ודוד תיקנום ולא היה סמוכים לחברתה ולכן היה בתחלה לכל אחת ואחת חתימה בתחלה ובסוף, ולבסוף כשעשאו סמוכים עשו זכר לדבר וקבעו ג' מלכיות שהיו בהם תחלה:

(13) ספר המנהגות (ר' אשר מלוניל) דף לב עמוד א

הלכות ברכת המזון. הרב רבי' [משה בן] מימון קבע בחבורו ברכת המזון אינה טעונה כוס. ואיכא מאן דשאל אמאי קאמר צריך שתי מלכיות לבר מדידה חדא דברכת הארץ וחדא דבונה ירושלים ואמאי לא משלמינן מלכות בכל ברכות הסמוכות לחברתן ומתרץ רב שמואל ז"ל כי משה רבי' ע"ה תקן ברכת הזן ויהושע ברכת הארץ ודוד בונה ירושלים בפתחה ובחתימה וחברום חכמי' ונטלו המלכיות מראש [מראשם] והחזירו בראש [ברכת הטוב והמטיב]. ונ"ב מפני כך תקנו הטוב והמטיב בברכת המזון ולא בשאר ברכות משום שהיו מברכין את האבל ברחבה ומפני כבודן של הרוגי ביתר.

(14) רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב טז חלק ז דף קמח טור א

סדר ברכת מזון משה תקן ברכת הזן יהושע ברכת הארץ שהיא נודה לך וכו' דוד ושלמה ברכת בונה ירושלים ודוד תקן ממנה עד על הבית ושלמה תקן השאר והיו מברכין אותה קודם דוד ושלמה והם תקנו המטבע כלומר הנסח. והטוב והמטיב ביבנה תקנוה פשוט. "מ שהטוב והמטיב על הרוגי ביתר כדאמר' הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה וקבעוה בברכת מזון לפי שכלה הודאה. ובירושלמי אומר הטעם לפי שבחרבן ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד ולפי' סמכוה אצל בונה ירושלים.

15) ספר אבודרהם ברכת הלחם, זימון, ברכת המזון ד"ה וכתב הרא"ש

תנינא משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו להם לישראל בונה ירושלים. דוד תקן להתפלל על שלום ישראל וירושלים שנבחרה בימיו מכל ארץ ישראל דאלו בתורה לא כתיב רק אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. ושלמה תקן להתפלל על הבית הגדול והקדוש שנבנה בימיו ונבחר מירושלים ודקאמר בונה ירושלים לאו דוקא אלא מקיים ירושלים היו אז אומרים. ובעל ברית' זו שנה כמו שאנו אומרים עתה. וחכמים אחרונים תקנו להתפלל בה עתה ג"כ על מלכות בית דוד שתחזור למקומה. ולאו למימר שלא ברכו אותה עד דוד ושלמה שהרי דרשו אותה מן הפסוק. אלא דוד ושלמה תקנו המטבע לפי מה שניתוסף טובה לישראל. והטוב והמטיב ביבנה תקנוה. וכן פסקו כל המפרשים דהטוב והמטיב לאו דאורייתא.

16) ספר אבודרהם ברכת הלחם, זימון, ברכת המזון ד"ה וא"ת מפני

וא"ת מפני מה הצריכו בברכה זו להשלים מלכיות לברכות הסמוכות מה שלא הצריכו בברכות אחרות כגון בשבע ברכות של חופה. וי"ל שכיון שצריך לומר בה מלכות של בונה ירושלים מהטעם שאמרנו אומר ג"כ מלכיות של ברכת הארץ כדי להשוות שתי הברכות שלא תוסיף אחד על חברתה והראב"ד תירץ מפני שהיא תוספות כולה. ויש מתרצים שכשתקנו משה ויהושע ודוד ושלמה כל אחד ואחד ברכה אחת בפתיחה וחתימה תקנוה ומפני שסדרו אותם אחר כן זו אחר זו הווי להו כברכה הסמוכה לחברתה. וחסרו מן השתים האחרונות פתיחתן ועל כן הוצרכו להשלים. ואמר במדרש כי בימי רחבעם מאסו ישראל בשלשה דברים במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש שנאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבוני ישי כמשמעו. לאוהליך ישראל אל תקרי לאוהליך אלא לאלהיך עתה ראה ביתך דוד זה בית המקדש. ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנאמר אחר ישובו בית ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זה מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל ה' ואל טובו באחרים הימים זה בית המקדש כד"א ההר הטוב הזה והלבנון ועל זה תקנו להזכיר שלשתן בברכת המזון. ועל הבית הגדול והקדוש ומלכות בית דוד משיחך הרי שתיים בברכת בונה ירושלים. ובברכת הטוב והמטיב מזכיר מלכות שמים כלומר אנו מאסנו בשלשתן ונתחרטנו בהם ברוך אתה ה' אמ"ה לעד.

17) ספר יראים סימן רנג [דפוס ישן - כד] ד"ה ברכת המזון

ברכת המזון. צוה היוצר האוכל לחם צריך שיברך ג' ברכות לאחריו ואם ג' הם שיזמנו ויברכו יחד. כדתנן [ברכות מ"ה א'] ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן. מנא ה"מ דכתיב בפ' והיה עקב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' וסמך ליה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ותניא בברכות פ"ג שאכלו [מ"ח ב'] מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן את ה' אלהיך על הארץ הטובה ביבנה תקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה.

*****

18) נוסח ברכת המזון הנהוג בארץ ישראל

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הן אותנו ואת העולם פלו בטוב, בן ברוך וברחמים. אלהינו אבינו, רענו, פרנסנו, ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם. כי אם לידך המלאה והפתוחה. שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד. קאמור: פותח את ידך ומשביע לכלי רצון. ברוך אתה ה', הן את הכל:

נודה לך ה' אלהינו כי הנחלתנו ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל ברייתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל החיים והמזון שאתה נותן לנו בכל יום ויום. ועל כלם אנו מודים לך ומברכים את שמך לעולם ועד. ככתוב: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתת לך. ברוך אתה ה', על הארץ ועל המזון:

רחם ה' אלהינו ברחמיך הרבים על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, והארץ פניך על מקדשך השמים. בנה ביתך ושכלל היכלך. ומלכות בית דוד תחזר למקומה בלמינו. ברוך אתה ה', בונה ירושלים. אמן:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, האל. אבינו. מלכנו. בוראנו. גואלנו. המלך הטוב והמטיב שכל יום ויום הוא מרבה להטיב עמנו, והוא יגמלנו לעד חן וחסד, רוח ורחמים, וכל טוב. אמן:

יהי רצון שלא נבוש בעל הבית בעולם הזה ולא נכלם לעולם הבא ונצליח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסנו מצליחים וקרובים לעיר ברוך ה' חילו ופעל נדו תרצה ואל יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועון מעתה ועד עולם.